

Functions of Invalid Legal Acts in Securing the Rule of Law Security

Sergiu BOCA, Eduard BOIȘTEANU,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Rezumat: În cadrul acestui articol, sînt analizate funcțiile specifice pe care le îndeplinește nulitatea ca sancțiune de drept civil. Privite în ansamblul lor, funcțiile nulității actului juridic sînt îndreptate spre garantarea securității ordinii juridice în sfera raporturilor de drept privat.

Cuvinte-cheie: nulitate, funcția preventivă, funcția sancționatorie, funcția reparatorie, ordine de drept.

Abstract: The present article analyzes the specific functions performed by nullity as a civil penalty. Taken together, the functions of the invalid legal act are aimed at ensuring the security of private law relations within the legal system.

Key-words: nullity, preventive function, penalty function, repair function, rule of law.

Pentru a imprima un contur mai amplu conceptului nulității actului juridic civil, considerăm necesară analiza acestuia prin prisma funcțiilor specifice pe care nulitatea le exercită pe tărîmul dreptului civil, lucru menit să întregască viziunea asupra acestei noțiuni. Funcțiile nulității sînt de natură a explica succint necesitatea constituirii acestei instituții, importanța sa, dar nu în ultimul rînd, relația acesteia cu norma juridică. Astfel, ca una din importante instituții ale dreptului civil, nulitatea îndeplinește următoarele funcții juridice.

Funcția preventivă, care constă în atenționarea asupra consecințelor pe care le atrage nesocotirea legii și regulilor de conviețuire socială la încheierea actului juridic, lipsirea de efectele în vederea cărora a fost făcut. Perspectiva ineficienței actului încheiat cu nerespectarea condițiilor de validitate este de natură să creeze un efect inhibitoriu asupra celor care ar voi să încheie actul juridic în aceste condiții [1, p. 134]. Această funcție este asigurată, în realizarea sa, cu deplină eficiență, în cazul actelor juridice care se încheie în fața organelor notariale și a celor jurisdicționale.

Cu alte cuvinte, amenințarea pe care o prezintă nulitatea, că actele care au eludat reglementările în vigoare nu vor produce efecte juridice, joacă un rol preventiv, în sensul că părțile, în cele mai multe cazuri, vor avea o preocupare permanentă ca actele pe care le încheie să respecte toate condițiile de validitate, pentru ca acestea să poată produce efectele ce au fost avute în vedere [2, p. 31].

Amenințînd cu nimicirea orice încercare de eludare a reglementărilor în vigoare, nulitatea frînează de la sine eventualele abuzuri. Practic, ca „o sabie a lui Damocles”, ea preîntîmpină în imensa majoritate a cazurilor, prin inhibiția pe care o exercită asupra părților, tentația de a contraveni dispozițiilor normative la constituirea actului juridic [3, p. 213].

Instituirea sancțiunii nulității are, deci, și un rol profilactic, de natură să evite încheierea unor acte nule sau susceptibile de anulabilitate. Funcția operează la nivel mental, de regulă individual, prin opoziție, în oglindă. Practic, se pleacă de la premisa că, de principiu, partea care dorește să emită un act juridic sau părțile care încheie un contract vor încerca să nu încalce cerințele de valabilitate tocmai pentru a nu suporta rigurile sancțiunilor curative ale legii, desființarea actului [4, p. 84].

Funcția preventivă a nulității o regăsim în lucrările unor autori sub altă denumire, dar cu aceeași încărcătură semantică. Astfel, s-a susținut că *funcția disuasivă* a nulității se concretizează în atenționarea și descurajarea participanților la circuitul civil de a încheia acte juridice care contravin ordinii juridice, prin nerespectarea condițiilor de formare a operațiunii juridice. Această funcție se realizează prin intimidarea subiecților de drept civil, în cazul în care le trece prin cap să nu respecte legea, prin amenințarea cu iminența sancțiunii, care lasă fără efecte un act invalid. Cheltuiala de timp și resurse, precum și eventuala aplicare a sancțiunii desființării operațiunii juridice neregulat încheiate, ar putea să îi determine pe cei care participă la încheierea actului juridic să nu se abată de la prescripțiile legale imperative [5, p. 517].

Dacă funcția preventivă nu-și dovedește eficiența și se săvîrșește un act juridic în sfidarea legii, intră în acțiune funcția *represivă* sau *sancționatorie*, care constă tocmai în lipsirea de efecte a actului atunci cînd el a fost încheiat în pofida regulilor statornicite de colectivitate prin normele de drept și cele de conviețuire socială; cu alte cuvinte, voința individului este înfrîntă atunci cînd aceasta a nesocotit voința colectivității; se asigură, astfel, restabilirea raportului optim ce trebuie să lege pe individ de colectivitate.

Funcția sancționatorie este de esență nulității, deoarece prin aceasta se asigură atît respectul legii, cît și garantarea libertății contractuale. Cauza de nulitate este întotdeauna încălcarea unei norme juridice imperative sau, mai cuprinzător, a sfidării ordinii juridice existente. Din aceasta nu trebuie dedus că nulitatea apără doar interesul public, deci interesul care privește esențial funcționarea instituției statului. Sancțiunea nulității se va abate și asupra actului juridic care nesocotește interesul privat, înțeles și apărut ca element al ordinii juridice generale. Aceasta deoarece ordinea juridică nu trebuie redusă doar la organizarea etatică, circuitul civil fiind și el demn de a fi inclus în această ordine juridică, chiar dacă circuitul civil este animat eminent de interesul particularilor. Consecința este că interesul particular va fi ocrotit și el. Altfel nici nu s-ar putea, deoarece actul juridic este rezultatul înlînirii unor voințe particulare, animate de interese private, ce concretizează circuitul civil, care, la rîndul lui, constituie parte componentă a ordinii juridice generale [5, p. 517].

Funcția sancționatoare a nulității, departe de a conduce la desființarea globală a actului juridic, se definește prin caracterul limitat al rezultatelor pe care le generează. Ea nu țintește la reprimare în sine, ci urmărește să asigure realizarea scopului în vederea căruia legea a instituit condiția de validitate nesocotită. În consecință, nulitatea infirmă acele efecte ale operațiunii care contravin unei dispoziții legale imperative, explicite sau tacite, lăsîndu-le, de regulă, în ființă pe cît posibil pe celelalte. Numai în situații de excepție nimicirea afectează actul în totalitate.

Autorii români Pop A. și Beleiu Gh. au susținut că nulitatea mai îndeplinește *funcția de mijloc de asigurare a îndeplinirii principiului libertății încheierii actelor juridice civile*, în dublul său aspect: pe de o parte, se creează certitudinea respectării acelor clauze stabilite de autorii actului juridic, la rangul de elemente esențiale (sub sancțiunea nulității) și, pe de altă parte, se creează mijlocul de asigurare a respectării limitelor libertății încheierii actelor juridice (normele imperative, regulile de conviețuire socială, ordinea politică, economică și socială).

Astfel, dacă libertatea contractuală poate fi înțeleasă în manieră negativă, de a nu face ce este interzis sau deranjează pe ceilalți, nulitatea vine să tragă hotarul între ceea ce se poate și ceea ce nu se poate juridic. Libertatea de voință este apărată de nulitate, deoarece aceasta sancționează orice atingere adusă caracterului liber și conștient al consimțământului. În consecință, libertatea contractuală nu este absolută, iar limita ei este păzită de sancțiunea nulității, care lovește în orice act prin care se urmărește, în fond, deranjul ordinii de drept. Din aceste considerente, nulitatea apare ca singura sancțiune cu vocație de a asigura eficiența actului juridic, prin armonizarea acestuia cu interesul celorlalți.

O altă funcție nominalizată în literatura de specialitate este *funcția de mijloc de garanție a principiului legalității în domeniul actelor juridice* [2, p. 32], care reprezintă, de fapt, o sinteză a celorlalte funcții și constă în faptul că prin funcția preventivă și cea sancționatorie se asigură respectarea normelor de drept care reglementează condițiile de validitate a actului juridic.

În doctrina juridică s-a mai opinat că nulitatea, ca sancțiune de drept civil, îndeplinește și o *funcție reparatorie*, prin care se asigură, pe de o parte, restabilirea ordinii de drept încălcate, iar pe de altă parte, repararea prejudiciului cauzat prin încălcarea sancționată și, uneori, în măsura prevăzută de lege, adaptarea sau refacerea actului juridic prin înlocuirea de drept a clauzei ilegale cu clauza conformă dispoziției legale imperative.

Într-o altă opinie, se distinge între *funcția potențială și funcția operativă* a nulității [3, p. 212-213]. Astfel, în argumentarea poziției sale, autorul menționează că nulitatea, inseparabilă de statutul actului juridic deficitar, subzistă latent pînă la data hotărîrii judecătorești menită să-l desființeze în parte sau în totalitate. Perioada interimară, de provizorat, ce începe concomitent cu nașterea operațiunii imperfecte, este urmată în mod obișnuit de intervenția organului de jurisdicție, care dispune anularea. Rezultă, astfel, că acțiunea nulității constă inițial în efecte potențiale; ea produce consecințe operative, radicale, abia în faza contencioasă.

Cu referire la *funcția potențială*, autorul susține că în perioada interimară, de provizorat, actul juridic imperfect dăinuie cu titlu exterior. Deși viciat, el produce în fapt efectele normale, care îi sînt inerente, ca și cum ar fi pe deplin valabil. Ca atare, nimic nu împiedică un început de executare sau chiar îndeplinirea integrală de către părți a obligațiilor asumate.

Totodată, operațiunea încheiată, fie ea o manifestare de voință unilaterală, fie o convenție, se bucură *media tempora* de prezumția de validitate. Desigur, numai o aparență de existență legală, totuși îndestulătoare pentru a o înscrie, prin materialitatea și prin consecințele ei, în circuitul civil.

În fine, în faza interimară este cu putință ca părțile să procedeze, din proprie inițiativă, la validarea actului juridic. Intrarea subsecventă în legalitate are ca rezultat să preîntîmpine o eventuală nimicire, pe care nulitatea latentă o prevestește. Mai mult decît atît, sancțiunea potențială a desființării poate, uneori, să devină inefficientă, rămînînd fără obiect, prin însăși prelungirea existenței actului juridic deficitar pînă la împlinirea termenului de prescripție extinctivă.

Efectele interimare ce decurg în perioada de așteptare din existența potențială a nulității, deși atrag atenția într-o măsură mai redusă, prezintă, în realitate, o deosebită însemnătate în fapt și în drept, făcînd de multe ori inutilă desființarea operațiunii.

În ceea ce privește funcția potențială a nulității, această opinie a fost criticată, susținîndu-se că în realitate nu este o „funcție”, ci starea legală a actului juridic în perioada cuprinsă între momentul încheierii și momentul anulării lui, perioadă în care actul juridic lovit de nulitate se bucură totuși de o prezumție de validitate.

Analizînd *funcția operativă* a nulității, același autor subliniază că potrivit finalității care o definește, nulitatea intervine eficient și radical în faza judiciară, pentru a restabili preeminența legii temporar încălcate prin manifestarea de voință a subiectului de drept.

Funcțiile pe care le-am arătat constituie, pînă la urmă, însăși rațiunea de a fi (fundamentul) a instituției nulității actului juridic.

În urma analizei principalelor concepții expuse în doctrină în materia funcțiilor nulității actului juridic civil, constatăm că nulitatea exercită o influență amplă asupra întregului traseu pe care îl parcurge un act juridic în existența sa materială. Astfel, acțiunea specifică a nulității începe din chiar momentul luării hotărîrii de a încheia un act juridic civil, unde prin concursul funcției preventive subiecții de drept civil sînt descurajați de a încheia acte juridice cu eludarea normelor imperative edictate pentru încheierea valabilă a acestora, avînd deplina reprezentare a lipsirii de efecte, total sau parțial, a acelor acte care au nesocotit prescripțiile legale. Aceste rațiuni ne fac să credem că anume funcției preventive îi revine rolul major de a avea un impact educativ asupra comportamentului subiecților raporturilor juridice civile, promovînd spiritul respectului necondiționat al ordinii juridice existente în societate.

Dacă însă obiectivele prevenției generale nu au fost atinse, și se săvîrșește un act juridic în sfidarea legii, își va spune cuvîntul funcția sancționatorie, care va pedepsi cu ineficiență operațiunea juridică neregulamentară. În consecință, actul nevalid va fi lipsit de efectele contrare dispozițiilor legale imperative, prin aceasta restabilindu-se echilibrul necesar al circuitului civil.

În lumina celor expuse, concluzionăm că fiecărei funcții analizate mai sus îi revine un rol aparte în efortul conjugat al nulității de a asigura triumful legalității și echității în sfera raporturilor de drept privat. Pe cale de consecință, considerăm inutil și nerațional exercițiul de ierarhizare a funcțiilor nulității, datorită faptului că anume prin acțiunea consolidată a tuturor funcțiilor nulitatea și-a adjudecat un loc de frunte în pleiada sancțiunilor de drept civil, menite să asigure securitatea ordinii de drept.

Bibliografie:

1. Stoica V., Pușcaș N., Trușcă P. Drept civil. Instituții de drept civil. București: Universul juridic, 2004.
2. Rudăreanu M. Nulitatea actului juridic civil. București: Ed. Fundației ”România de Măine”, 2004.
3. Cosmovici P. Tratat de drept civil. Vol. I. Partea generală. București: Ed. Academiei R.S.R., 1989.
4. Răducan G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2009.
5. Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. Introducere în dreptul civil. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2008.